

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
<2019>

A kutató neve	
TAKÁCS LÁSZLÓ	
A kutatás témája	
II. RÁKÓCZI FERENC <i>CONFESSIO PECCATORIS</i> CÍMŰ MŰVÉNEK KRITIKAI KIADÁSA	
A kutatás helyszíne	
ország, város	FRANCIAORSZÁG: PÁRIZS, TROYES
intézmény(ek)	NEMZETI KÖNYVTÁR, KÉZIRATTÁR; VÁROSI KÖNYVTÁR (TROYES)
A kutatás ideje	
2019. AUGUSZTUS 1-31.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
BNF: Par. Lat. 13628 TROYES, VÁROSI KÖNYVTÁR: Ms. Lat. 2144, 2145, 2146, 2147.	
A kutatás módszere	
A kéziratok tanulmányozása, a javítások, betoldások, egyéb, a kéziratban található jellemzők rögzítése, értelmezése és értékelése.	
A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek	
A kutatás eredményeit a <i>Confessio Peccatoris</i> kritikai kiadásában kívánom hasznosítani, illetve egyes részproblémákról tanulmányokat kívánok publikálni, és természetesen a témáról tartott különböző szempontú előadásaimban is hivatkozom ezekre a kutatási eredményekre.	
Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül az ösztöndíj adományozójának honlapjára.

Kutatási beszámoló

(Klebensberg-ösztöndíj)

II. Rákóczi Ferenc: *Confessio Peccatoris* kritikai kiadásának előkészülete

II. Rákóczi Ferenc *Confessio Peccatoris* című művének (valószínűleg) egyetlen autográf kéziratát a francia Nemzeti Könyvtár kéziratára őrzi Par. lat. 13628-as szám alatt. A kézirat latin szövegének máig egyetlen kiadása 1876-ban jelent meg, amely a szöveget fölfedező Grisza Ágost munkája. A kéziratot a száműzetésbe kényszerült fejedelem 1716 Karácsonyán kezdte írni, s annak (külön nem jelzett) első könyvét 1717 nyarán fejezte be, s ahogy azt maga is leírja, ezt a részt Franciaországban hagyta, a grosbois-i kamalduli atyáknál. Az életén a bűnbánat felől végigtekintő emlékezését később Törökországban is folytatta, előbb Drinápolyban, majd Jenikőjben, s itt is fejezte be 1719 Karácsonya környékén, majd később ezeket a részeket, a második és harmadik könyveket is elküldte – egyéb műveivel együtt – Grosbois-ba, ahonnan később a Saint-Germain apátságba került, legkésőbb 1740-ben, s ott a különböző időben keletkezett latin nyelvű szövegeket egybekötötték. Grisza ebből a már egybekötött kéziratból adta ki a *Confessio Peccatoris* és az *Aspirationes* szövegét. Ez utóbbinak – illetve a kötetben lévő további kéziratoknak – a kritikai kiadása már megjelent az *Archivum Rákócziánium*-nak az 1980-as és 90-es években megjelent köteteiben, a *Confessio Peccatoris* kritikai kiadása azonban már nem készült el, bár R. Várkonyi Ágnes, aki a feladatot vállalta, élete végéig dolgozott rajta. Ő azokra az előmunkálatokra támaszkodott, amelyek még az 1950-es években kezdődtek, amikor előbb Révész Imre készített szemelvényes magyar fordítást, majd Juhász Lászlóval egy új latin szövegkiadás elkészítésébe is belefogtak, ami azonban nem jelent meg, bár az alapján – Szepes Erika után – Kenéz Győző is készített egy magyar fordítást. A Juhász-féle szöveget alapul véve újabb szövegváltozat is készült Érszegi Géza közreműködésével. Az eredeti latin szöveg új kritikai kiadásába ezekre az előmunkálatokra is támaszkodva Dénesi Tamással és Kiss Dániellel, illetve Tóth Ferencsel fogtunk bele, s első feladatként a rendelkezésünkre álló mikrofilmfelvétel alapján elkészítettük a szöveg teljesen betűhív átírását. E munkafázis után került sor párizsi utamra, amelynek fő célkitűzése a másolat alapján olvashatatlan áthúzások, javítások kiolvasása, rögzítése, s egyéb, a szövegre vonatkozó információk gyűjtése. A továbbiakban a kutatás különböző eredményeiről adok számot, amelyek a kritikai kiadás szempontjából fontos vagy döntő jelentőségűnek minősíthetők.

A 13628-as jelzetű kézirat felépítése, külső jellemzői

A kézirat első oldalán (p.1.) a következő könyvtári jelzetnek tekinthető bejegyzés szerepel: St. Germain fr. 1458, amelyen kívül olvasható egy sötétebb tintával írt francia nyelvű bejegyzés is: *ouvrage du prince Ragotski écrit de sa propre main – communiqué en 1740 par le R. P. Carbonnier camaldule de Grosbois entre les mains de qui le Prince l'avait déposé*. Az 1740-es dátum mindeddig bizonytalan volt, mivel a 0 körül elszíneződött a papír. Autopszia alapján azonban biztosan megállapítható a biztos dátum.

Ezen az oldalon kezdődik a *Confessio Peccatoris*, amelynek – különösen az első könyvben – az írása rendkívüli mértékben elhalványodhatott, szabad szemmel ugyanis nehezen olvasható a barna színű tintával, vékony tollal írt szöveg. (A CP második és harmadik könyvében vastagabb tollal írt Rákóczi, írása kevésbé halvány.) A kéziratban azonban nemcsak Rákóczitól származó bejegyzések, javítások fedezhetők föl, hanem a francia bejegyzést tevő kéz által használt tintával írt javítások, aláhúzások is. Az első oldal bal felső sarkában a kézirathoz használt 24 oldalas ívfüzetekre való utalás olvasható: A[rcus] 1°, ez később annyiban módosul, hogy az A[rcus] rövidítése elmarad. Az általában 24 oldalas ívfüzetek nem mindig teljesek, ennek megfelelően a későbbi kéztől eredő, valószínűleg az egybekötés után beírt lapszámozás nem mindig 24-laponként esik egybe az ívszámozással:

1 – p.1.	6 – p. 357
2 – p.25.	7 – p. 381
3 – p.45.	8 – p. 405
4 – p.69.	9 – p. 429
5 – p.93.	10 – p. 453
6 – p.117.	11 – p. 477
7 – p.<139>165.	12 – p. 501
8 – p.<163>189.	13 – p. 525
[9 – p.213.]	14 – p. 549
1 – p.<211>237.	15 – p. 573
2 – p.261.	16 – p. 597
3 – p.285.	17 – p. 621
4 – p. 309	18 – p. 645
5 – p. 333	

Ezek alapján a *Confessio Peccatoris* kézirata a következőképpen épül föl:

pp. 1-116: *Confessio Peccatoris* (I/1) [5x24 oldal-4 oldal]
 pp. 117-140: de misterio reparationis... [24 oldal]
 pp. 141-164: in nocte Nativitatis [24 oldal]
 pp. 165 [139]: *Confessio Peccatoris* (I/2) [3x24]
 pp. 237 [211]-452: *Continuatio Confessionis* (Liber II.) [9x24 oldal=216]
 pp. 453-672: *Continuatio Confessionis* (Liber III.) [9x24=216 oldal+4 oldal]

A kézirat számos javítást tartalmaz: ezek egy része ugyanolyan tintával a sorok közé vannak írva, vagy valamely jellel a lapszélre vannak jegyezve, míg a kihúzott szöveg vagy át van húzva egyenes vonallal, vagy hullámos vonallal van az olvashatatlanságig átrajzolva.

A kézirat első részében más kéztől származó, később áthúzott római ill. arab számok találhatók. Ezek bizonyosan nem a fejedelemtől származnak, sokkal inkább lehet felelős értük a mű valamelyik 18. századi olvasója, esetleg fordítója, aki bizonyos részekre ezekkel a számokkal akarta fölhívni a figyelmet: a 19. oldal kötésoldali margóján például áthúzott római számok láthatók: ~~IV~~, ~~VI~~, ~~VII~~, míg a 21-en a számozás átvált arab számra (8), hogy aztán a 30-on újabb

arab számok következzenek, a 9-es és a 10-es, majd a 36-on az áthúzott 11-es. Az utolsó ilyen típusú szám a 108. oldalon található, ami egy áthúzott 33-as. A számozás folyamatos, de nincs mindegyik áthúzva, s egy oldalon olykor több szám is olvasható. A 117. oldalon kezdődik az első *Meditationes* szövege. Ezt minden bizonnyal 1716 Karácsonyán írta Rákóczi, és – ahogy a számozás mutatja – a *Confessio Peccatoris*-ba illőnek tartotta, s helyét ő maga jelölte ki a kéziratban. Bár a CP-ban maga a fejedelem mondja, hogy írása első könyvét Grosbois-ban hagyta, a kézirat alapján nyilvánvaló, hogy ugyan még Franciaországban elkezdte a folytatást, minden bizonnyal csak a 116. oldalig terjedő részét és a *Meditationes*-t hagyta a kamalduliaknál, a folytatást magával vitte. Hogy a *Meditationes* eredetileg független lehetett a *Confessio*-tól a lapszámozás is mutatja, amely a 116. oldalig folyamatos, azután azonban csak a recto-oldalakon található. Ez a számozás, amely Rákóczi kezétől származhat, tart egészen a 138. oldalig, amelyen a számozás át van húzva. Ezt követi egy másik, 1719 Karácsonyán írt elmélkedés, az *In nocte nativitatis* című, amely eredetileg nem volt együtt lapszámozva a többi szövegrésszel, ugyanis a későbbi (nem Rákóczitól eredő) lapszámozás szerinti 165. oldalon található egy áthúzott 138-as szám, és az ívfűzet kezdetét jelentő 7-es szám. (Kiss Dániellel részletesen megvizsgáltuk a papír vízjelét, és arra a következtetésre jutottunk, hogy Rákóczi egy francia papírmalom papírját használta, s nagyjából ugyanazok a vízjelek találhatók az egész kötetben.) Ettől a ponttól kétféle számozás található a kéziratban: egy korábbi, amely az *In nocte nativitatis* nélkül számolja a lapokat, egészen a 194. oldalig (p. 140. baloldalt fenn: 140., ugyanígy minden ezt követő oldal felül van számozva, egészen a 194. oldalig, ami az átszámozás után a 220. oldal lett, ahonnan kezdve csak későbbi számozás olvasható, kivéve a 235. oldalon, amelyen egy áthúzott 210-es szám található, míg az utolsó folyamatos korábbi lapszám a 257. oldalon található, egy áthúzott 231-es szám. Ezután egyetlen tévesztéssel a későbbi számozás folyamatos a 18. ívfűzetig, amely az utolsó része a CP-nak, ez az ívfűzet a 668. oldalon ér véget. Itt a kézirathoz csatlakozik még a 669–672. négy oldal, amelyek közül a legutolsó üres, a 668 és a 669. oldal közt azonban piros viaszpecsét nyomai fedezhetők föl. Mindebből az következik, hogy a 669-672 közti négy lap egy másik ívfűzetből származik. A 673. oldalon kezdődik az *Aspirationes* párhuzamos latin-francia szövege (ez nem Rákóczitól származik, a fejedelem csak aláírta az oldalakat), és ez egészen a 720. oldalig tart az első ívfűzet. Az ezt követő 721. oldalon – csakúgy, mint a 673-on – ugyanattól a kéztől származó francia nyelvű bejegyzés olvasható: *ouvrage du prince Ragostki*. Az *Aspirationes* a 904. oldalon fejeződik be (ívfűzetei: 673–720, 721–772, 773–824, 825–876, 877–908, vagyis az utolsó csonka). A 909. oldalon kezdődik a *Mes Chers Enfants, la providence...* című mű, amelynek önálló jelzete is van: N° 1486, vagyis eredetileg nem a *Confessio Peccatoris* után következett a katalógusban, hanem 27 mű (katalógustétel) volt a kettő közt. E szöveg kezdőlapján is olvasható francia nyelvű bejegyzés: *ouvrage du Prince Ragostki paraphé et signé de sa propre main...* Ennek az írásnak a szövege az 1112. oldalon fejeződik be, ahol a lap alján Rákóczi szignója látható.

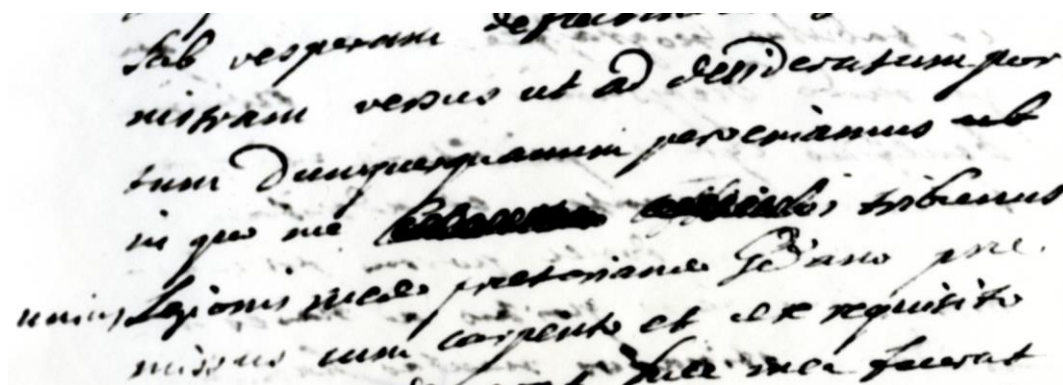
A kézirat külső jegyei és a lapszámozás alapján tehát megállapítható, hogy ezeket a műveket nem Rákóczi rendezte egybe törökországi száműzetése idején, hanem az általa Franciaországba küldött kéziratok Grosbois-ból, amelyet 1777-ben fől számolttak, a Saint Germain apátság könyvtárába kerültek, s bár ott eredetileg csak a *Confessio Peccatoris* és az *Aspirationes* volt együtt, végül egybekötötték a fiainak szóló testamentummal és a *Réflexions*, ami önállóan már

1751-ben megjelent külön kötetben, s Grisza valószínűleg ezért mellőzte a kiadását, csak később lett egybekötve a *Confessio Peccatoris*-szal és az *Aspirationes*-szel.

A kritikai kiadás szempontjából a legfontosabb feladat mégis az volt, hogy az eredetileg olvashatatlan áthúzásokat megpróbáljam elolvasni, hogy föltérképezésük által képet lehessen alkotni arról, hogyan alakította kéziratát Rákóczi, mennyi időt töltött később a szöveggel, mit ítélt elhagyandónak, mit pontosított, mit egészített ki. A javítási, szövegalkotási folyamatról fogalmat alkothattunk a mikrofilm-felvétel tanulmányozása alapján is, a kézirat személyes vizsgálata nyomán azonban több száz, eddig helytelenül kiolvasni gondolt vagy reménytelennek tűnő szövegrészt sikerült kiolvasnom, ami nagy lépést jelent a kritikai szövegkiadás elkészítésében. Hogy milyen típusú szövegváltoztatásokról van szó, a továbbiakban néhány jellemző példán kívánom bemutatni.

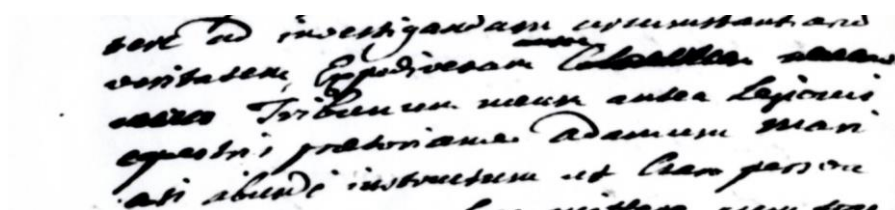
1. Javítások és tágabb összefüggéseik

p. 373:

donec tandem
sub vesperam deflectendum fuisset si
nistram versus ut ad desideratum por
tum Dunquerquanium perveniamus <ub>
in quo me <Colonellus> <officialis> tribunus
|:unius:| Legionis meae praetorianae Gedano prae
missus cum carpento et aere requisito
expectare debuerat.

p.557:

veritatem, Expediveram <:antea:|> <Colonellum> <meum>

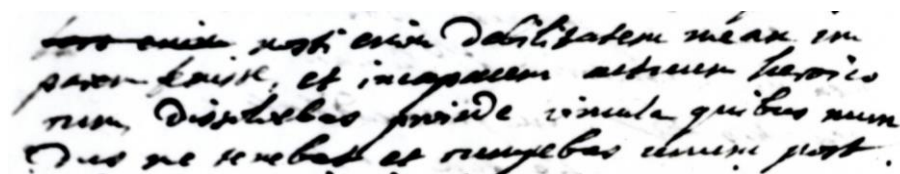
<unius> Tribunum meum antea Legionis
equestris praetorianae ad amicum meum
sic abunde instructum ut Czarus persua-
deret legatum huc mittere cum spec-
tandi plena potestate,

A felvétel alapján nem lehetett kiolvasni, hogy milyen szót javított Rákóczi *tribunus*-ra, a kézirat tanulmányozása alapján azonban nyilvánvaló lett, hogy ez csak a *colonellus* szó lehet a kézirat 373. oldalán. Ugyanez a kifejezés Máriássy Ádámmal kapcsolatban visszatér a kézirat 557. oldalán, ahol szintén kijavította a kifejezést Rákóczi. Mivel mindkét esetben közvetlen javításról van szó, úgy tűnik, hogy amint leírta, azonnal módosította is fogalmazását a fejedelem. A *colonellus* szó azonban nemcsak itt fordul elő a szövegben, hanem javítás nélkül alkalmazza Rákóczi a kézirat 561. és 562. oldalán, amelyeken Bont (*Bon Gallus*), egy francia mérnököt nevez *colonellus meus*-nak, ebben az esetben azonban nem javítja ki a szövegben a szót *tribunus*-ra, ami arra utal, hogy a különbségtétel a francia követ és a magyar katona meghatározása közt (*colonellus* vs. *tribunus*) fontos volt Rákóczi számára. Mivel a fejedelem az első esetben ráadásul nem nevezi meg, hogy kit küldött követségbe, másodjára azonban igen, nem zárható ki, hogy az első esetben is a fejedelemmel tartó Máriássy Ádámról van szó.

2. A *fors* törlése a *Confessio* 2. és 3. könyvében

Meglehetősen sok alkalommal szerepel Rákóczi szövegében a *fors* latin módosítószó, amelyet magyarul – a szövegkörnyezettől függően – véletlenül, valószínűleg, esetleg, talán szavakkal adhatunk vissza magyarra. A szó használatának vagy elhagyásának jelentősége abban áll, hogy a szerző bizonytalanságát vagy valamiben való meggyőződését fejezheti ki. Nagyon különböző tartalmú szövegrészekben fordulhat elő, amelyek közül itt csak három részletet emeltem ki, hogy mindkét eljárásra (törlés és betoldás is) mutassak példát.

p. 408:

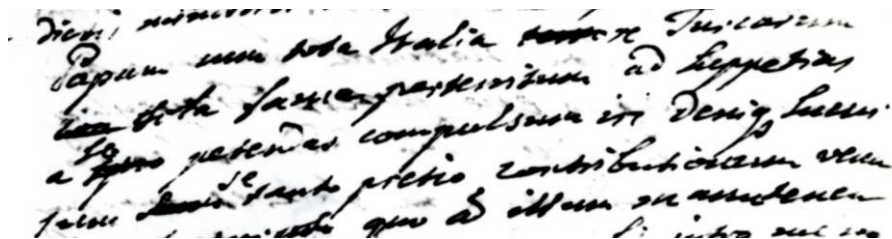
~~fors enim~~ nosti enim debilitatem meam im-
parem fuisse, et incapacem actuum heroico-
rum dissolvebas proinde vincula quibus mun-
dus me tenebat et rumpebas unum post
alterum me inscio et propterea magis ac magis
desiderabam solitudinem in qua imminet festa
pentecostes transigere statueram

<fors> <enim> nosti enim debilitatem meam im-
parem fuisse, et incapacem actuum heroico-
rum dissolvebas proinde vincula quibus mun-
dus me tenebat et rumpebas unum post
alterum me inscio et propterea magis ac magis
desiderabam solitudinem in qua imminet festa
pentecostes transigere statueram

Ebben az esetben Istenhez fordulva mondja Rákóczi, hogy az Úr ismerte gyöngeségét. Először azt szerette volna írni, hogy az Isten *talán* tudott erről, de – minthogy Rákóczi nagy hangsúlyt

fektetett a teológiailag is helyes fogalmazásra, törölte a bizonytalanságot kifejező szót, mivel Isten mindentudásával nem férhetett össze egy efféle feltételezés.

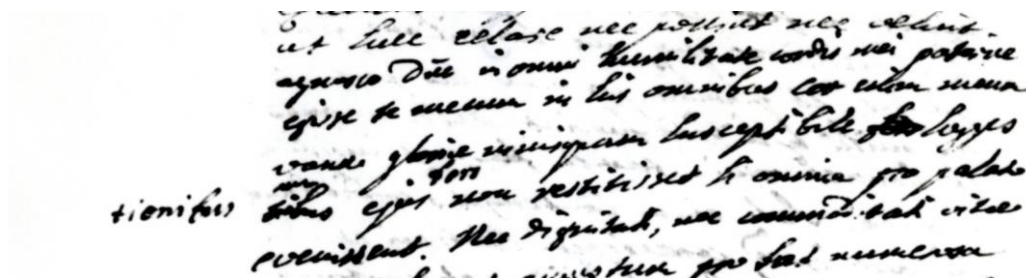
p. 443:

Papam cum tota Italia <fors> re Turcarum
<iam> sola fama perterritum ad suppetitas [?]
a <ipsis> |:se:| petendas compulsum iri denique succur
sum <suum> |:se:| tanto pretio contributionum vena
lem facturos quo ad illum manutenen
dum ægebant.

Ebben a részletben a török fenyegetés kapcsán előbb bizonytalanul fogalmazott, majd ezt megszüntette a *fors* törlésével, így a mondat azt jelent, hogy a pápa megrettent egész Itáliával együtt az oszmánok mozgolódásától. Míg az előbbi esetben a szövegjavítás természete alapján meg tudjuk állapítani, hogy azonnali törlésről van szó, ebben az esetben nem lehet eldönteni, hogy fogalmazás közben, vagy egy esetleges későbbi újraolvasás során javította-e a szöveget. Ha ez utóbbi feltételezés a helytálló, akkor nem zárható ki, hogy Rákóczi később megbizonyosodott arról, hogy a török fenyegetés volt ilyen hatással a pápára.

p. 487:

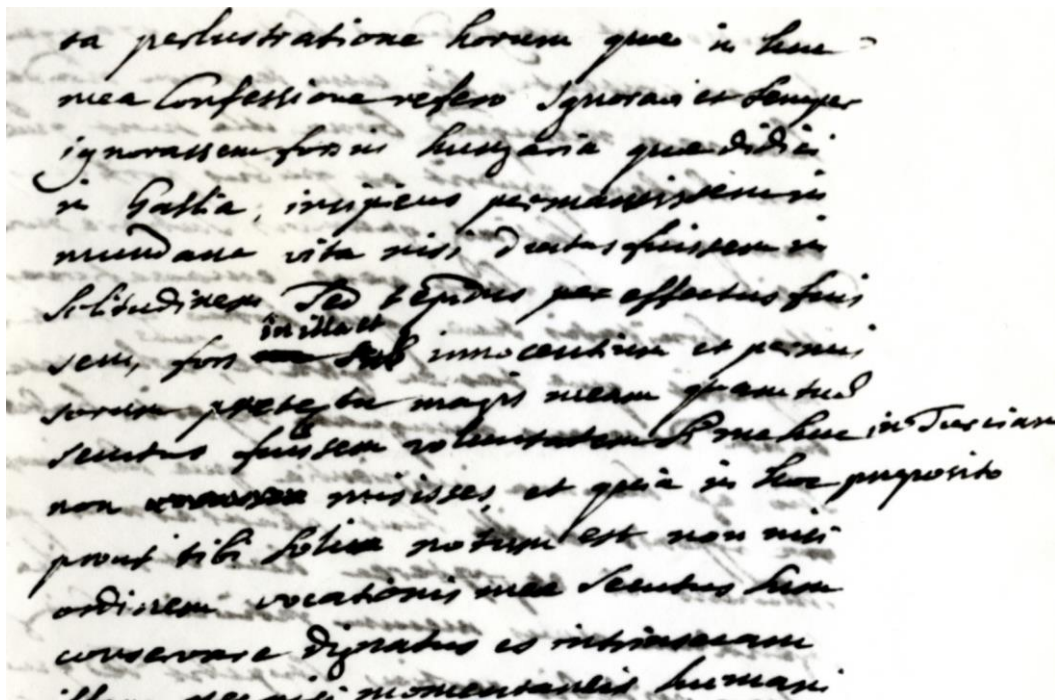

agnosco Domine in omni humilitate cordis mei paterne
egisse te mecum in his omnibus cor enim meum
vanæ gloriæ nimisquam susceptibile <fors> sugges
<tibus> |:tionibus:| ejus |:fors:| non restitisset si omnia pro palato
evenissent.

Ebben a szövegrészletben világosan látszik, hogy olykor pusztán stilisztikai szempontból is átírta a szöveget. Itt a maga lelkével kapcsolatban helyénvalónak tartja a *fors* kifejezés használatát, de később, amikor újraolvasta a szöveget (hogy ez mennyivel a megfogalmazás

után történt, nem tudjuk), jobb helyre tette át a mondatban a kérdéses szót. Kutatásaim során azt tapasztaltam, hogy bár sokszor nem nyúlt a *fors* szóhoz, jópár alkalommal, főleg, ha valamiképpen az Isten szándékával, akaratával összefüggő szövegrészletről volt szó, kihúzta. Mindez egyrészt teológiai tudatosságot mutat, másrészt azt jelzi, hogy a janzenizmusát írt kritikák hatására igyekezett javítani a CP teológiai természetű állításain.

3. Történeti és teológiai (ön)reflexiók

O iterum iterumque adoranda mihi decre
ta tua quam mirabilis scientia vestra
de me. Disce quis quis es o homo ex atten
[622:]ta perlustratione horum quæ in hac
mea Confessione refero Ignoravi et semper
ignorassem fors in hungaria quæ didici
in Gallia, insipiens permansissem in
mundana vita nisi ductus fuisset in
solitudinem sed tepidus <per> effectus fuis
sem, fors <en> |:in illa et:| sub innocentium et permis
sorum prætextu magis meam quam tuam
secutus fuisset voluntatem si me huc |:in Turciam:|
non <vocaviss> misisses, et quia in hoc |:proposito:|
prout tibi soli<um> notum est non nisi
ordinem vocationis meæ secutus sum
conservare dignatus es intrinsecam
illam, necnisi momentaneis humani
tatis meæ vaporibus quandoque obfusca

tam tranquillitatem cum qua omnia
bona |:fuerunt sunt:| et erunt mihi, sine illa porro nihil
bonum reperire potero.

Ebben a részletben – a tartalmán kívül – figyelemre méltó, hogy miként másutt, itt is hangsúlyozza, hogy a *CP* ezen részének írása idején már az oszmán birodalom területén tartózkodik, s ezért több helyen is beszúrja a helyhatározó névmás (*huc* – a.m. *ide*) mellé, hogy ez jelen esetben Törökországot (*in Turciam*) vagy Drinápolyt jelenti. A már korábban hangsúlyozott teológiai precizitása mellett szól az is, hogy Isten akaratával kapcsolatban, noha általában a *meghívást* jelentő *vocatio* szót használja, ebben az összefüggésben, mivel pogányokról van szó, nem használhatta a *meghívni* igét, mert az azt sugallta volna, hogy Isten a pogány törökök közt van, és így hívja magához a fejedelmet. Míg tehát korábban többnyire a *vocare* igét használta, itt – mivel egy keresztény országból érkezik a muzulmán törökök földjére – a *be* nem fejezett *vocaviss[es]* igealak helyett a *misisses* alakot használja, vagyis értelmezésében az *Úr küldte, és nem hívta* Törökországba.

A bemutatott példák világossá tehetik, hogy mennyire fontos a *Confessio Peccatoris* javításainak (akár törlésről, akár betoldásról van szó) vizsgálata, mert jobban megérthetjük Rákóczi írói és teológusi motívumait, s közben esetleg olyan új történeti vonatkozású információkat is nyerhetünk, amelyek árnyalhatják és pontosíthatják a fejedelem életéről és a szabadságharcról, ill. az emigrációról való ismereteinket. Ebben volt nagy segítségemre a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj által lehetővé vált párizsi kutatóút.

2019. november 24.

Takács László